“‘आकाश विभाजित छ’ उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन”

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
एम्. ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधप्रवन्ध

शोधार्थी
पुनम कुमारी
नेपाली शिक्षण विभाग
रा.रा. बहुमुखी क्याम्पस, जनकपुरधाम
२०७३

शोध निर्देशक
श्री चन्देश्वर लाल कर्ण
सह प्राध्यापक

"'आकाश विभाजित छ' उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन"

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
रा.रा.बहुमुखी क्याम्पसको स्नातकोत्तर तह
नेपाली विषयको एम्. ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोध प्रवन्ध

शोधार्थी
पुनम कुमारी
दोस्रो वर्ष सि.नं.: १४०१४७/०६८
त्रि.वि.दर्ता नं. ९-२-२२९-३३-२००५
नेपाली शिक्षण विभाग
रा.रा. बहुमुखी क्याम्पस, जनकपुरधाम
२०७३

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम्.ए. दोस्रो वर्षकी छात्रा पुनम कुमारीले **'आकाश विभाजित छ' उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । मेहनतसाथ प्रस्तुत गरिएको उहाँको शोधकार्यसँग म पूर्णरूपले सन्तुष्ट छु र यसका आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली शिक्षण विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति :

....

चन्देश्वरलाल कर्ण

सह-प्राध्यापक

शोधनिर्देशक

रा.रा.ब.क्याम्पस,

नेपाली शिक्षण विभाग

जनकपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय,

रा.रा.ब.क्याम्पस

नेपाली शिक्षण विभाग, जनकपुर

शोधार्थी

पुनम कुमारीद्धारा प्रस्तुत

"'आकाश विभाजित छ' उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन"

शीर्षकको शाधेप्रबन्ध

नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहको दशौं पत्र (५१०-१) को पूरक प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधप्रवन्ध मूल्याङ्कन समिति

क.सं.	पद	नाम	हस्ताक्षर
१.			
२.			
३.			
४.			

मिति :

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत **आकाश विभाजित छ उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु सह प्राध्यापक चन्देश्वर लाल कर्णको कुशल निर्देशनमा रही तयार पारेकी हुँ । आफ्ना विविध व्यावहारिक कठिनाइका बावजुद पनि अमूल्य समय प्रदान गर्नु भई अत्यन्तै सौहार्दपूर्ण तवरले मलाई यस शोधकार्यमा समुचित निर्देशन दिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु सह प्राध्यापक चन्देश्वर लाल कर्णप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरी मलाई यस शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान दिनु हुने विभागीय प्रमुख सह प्राध्यापक चन्देश्वरलाल कर्णप्रति पनि कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै यस शोधपत्रको तयारीका क्रममा समुचित सल्लाह र सुझाव दिई सहयोग गर्नुहुने सम्बन्धित सम्पूर्ण श्रद्धेय गुरुहरूप्रति समेत आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

यस स्तरसम्मको अध्ययनका लागि आर्थिक लगायत आवश्यक सम्पूर्ण सहयोग, सल्लाहका साथै प्रेरणा दिनुहुने आदरणीय बाबा आमाप्रति म सदैव ऋणी छु । साथै यस शोधकार्यका लागि आवश्यक समय तथा अन्य कुराहरूमा सहयोग गरी दिने मेरी बहिनी तथा भाइप्रति छोरा स्टिफनप्रति समेत पनि म आभारी छु ।

शोधकार्यका सन्दर्भमा विविध सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने रा.रा.ब. क्याम्पस, जनकपुर पुस्तकालयका कर्मचारीहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै प्रस्तुत शोधपत्र तयारी गर्ने क्रममा विभिन्न पाठ्यपुस्तक लगायत आवश्यक सामाग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग पुर्‍याउनु हुने साथी तथा अन्य व्यक्तिहरुलाई पनि म धेरै आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । अन्त्यमा म यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि रा.रा.ब.क्याम्पस नेपाली शिक्षण विभाग जनकपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति :

....

पुनम कुमारी
नेपाली शिक्षण विभाग
रा.रा.ब.क्याम्पस, जनकपुर

विषयसूची

	पृष्ठ.सं.
पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय	**१**
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोधको प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	२
१.४ शोध समस्या	३
१.५ शोधपत्रको उद्देश्य	५
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	७
१.७ शोधकार्यको औचित्य र महत्व	७
१.८ शोधको सीमा	७
१.९ शोधविधि	८
१.९.१ सामग्री सङ्कलन विधि	८
१.९.२ सामग्री विश्लेषणको आधार र ढाँचा	८
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	८
दोस्रो परिच्छेद : उपन्यासको सैद्धान्तिक परिचय	**९**
२.१ विषय परिचय	९
२.२ उपन्यास शब्दको व्युत्पत्ति र अर्थ	१०
२.२.१ पूर्वीय मान्यताका आधारमा उपन्यासको व्युत्पत्ति र अर्थ	१०
२.२.२ पाश्चात्य मान्यताका आधारमा उपन्यासको व्युत्पत्ति र अर्थ	१२
२.३ उपन्यासको परिभाषा	१३
२.४ उपन्यासको स्वरूप	१६
२.४.१ उपन्यासमा सत्य, तथ्य र इतिहासको प्रस्तुति हुन्छ	१८
२.४.२ उपन्यासमा जीवनको प्रक्षेपण हुन्छ	१८
२.४.३ उपन्यासमा समाजको प्रस्तुतीकरण हुन्छ	१८
२.४.४ उपन्यासको आफ्नै समाजशास्त्र हुन्छ	१९
२.४.५ उपन्यास साहित्यिक विधा हो	१९
२.४.६ उपन्यास आख्यान हो	२०
२.४.७ उपन्यास गद्यमा लेखिन्छ	२०

२.५   उपन्यासका तत्वहरू   २१
२.५.१ कथानक   २२
२.५.२ चरित्र र चरित्रचिण   २६
२.५.३ पर्यावरण   २८
२.५.४ दृष्टिविन्दु   ३२
२.५.५ सारवस्तु   ३४
२.५.६ भाषाशैली   ३५
२.५.७ प्रतीक र बिम्ब   ३६
२.५.७.१ प्रतीक   ३६
२.५.७.२ बिम्ब   ३८
२.५.७.३ अलङ्कार   ३९
२.५.८ गति र लय   ३९
२.५.८.१ गति   ३९
२.५.८.२ लय   ४०
२.६   उपन्यासको वर्गीकरण   ४०
२.६.१ कथानकका आधारमा   ४२
२.६.२ शैलीका आधारमा   ४४
२.६.३ विषयवस्तुका आधारमा   ४६
२.६.४ आयामका आधारमा   ४७
२.६.५ कथानकको अन्त्यका आधारमा   ४७
२.६.६ धारा वा प्रवृत्तिका आधारमा   ५२
२.७ निष्कर्ष   ५२

तेस्रो परिच्छेद : उपन्यासकारको परिचय तथा नेपाली उपन्यासमा योगदान   ५३

५.१ उपन्यासकारको परिचय   ५३

५.२ नेपाली उपन्यासमा योगदान   ५५

चौथा परिच्छेद : आकाश विभाजित छ उपन्यासको विश्लेषण   ५६

४.१ कथानकका आधारमा   ५६
४.२ चरित्र र चरित्रचित्रणका आधारमा   ६०
    ४.२.१ मुख्य पात्र   ६०

४.२.२ सहायक पात्रहरू ६४
४.२.३ गौण पात्रहरू ८०
४.३ पर्यावरण ८३
४.३.१ देश ८३
४.३.२ काल ८८
४.३.३ वातावरण ८९
४.४ दृष्टिविन्दुका आधारमा ९०
४.५ प्रतीक र बिम्बका आधारमा ९३
४.५.१ प्रतीक ९३
४.५.२ बिम्ब ९५
४.५.३ अलङ्कार ९९
४.६ भाषाशैलीका आधारमा १०४
४.७ गति र लयका आधारमा १०७
४.८ सारवस्तुका आधारमा १०९
४.९ शीर्षकीय सार्थकता १०९
४.१० निष्कर्ष १११
पाँचौ परिच्छेद : आकास विभाजित छ उपन्यासमा पाइने सामाजिक पक्षको विश्लेषण १११२
५.१ सामाजिक पक्ष ११२
५.२ यथार्थ पक्ष ११३
५.३ साँस्कृतिक पक्ष ११४
५.४ स्वैरकल्पना पक्षा ११४
५.५ प्रगतिशिल पक्ष ११५
५.६ अस्तित्ववादी पक्ष ११५
५.७ निष्कर्ष ११६
छैटौ परिच्छेद : उपसंहार तथा निष्कर्ष ११७
६.१ उपसंहार ११७
६.२ निष्कर्ष १२०
सम्भाव्य शोधशीर्षक १२२
सन्दर्भ सामग्री सूची

सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची

अनु	:	अनुवादक
आइ. ए .	:	इन्टरमिडियट अफ आर्टस
ते.सं.	:	तेस्रो संस्करण
दो सं.	:	दोस्रो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	:	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पाँ. सं.	:	पाँचौँ संस्करण
बी. ए.	:	व्याचलर अफ आर्टस
वि.सं.	:	विक्रम संवत्
रा.रा.व.	:	रामस्वरुप रामसागर बहुमुखी

चिन्ह परिचय

चिन्ह	परिचय	नाम
"………"		दोहोरो उद्धरण
,		अल्पविराम
।		पूर्णविराम
?		प्रश्न चिन्ह
!		संयोजक
'……….,		उद्धरण
:		विराम
;		अर्धविराम
-		योजक
(　　)		कोष्ठक